

אֲרָאִים צָאוּ וְצִעְקוּ מֵרָח
סָפֹד תִּמְרֹר הָאֲגָדוּ בְּחִבּוּרָה.
'תִּרְדַּע עֵינֵי דִמְעָה וְאִלִּילָה וְאֲנֻדָּה,
וְלִבִּי וְלִחְגֹר שֶׁקֶ אֶקְרָא לְהִסְפִּידָה,
מִפֶּז יִקְרָה וְזָהָב חֲמוּדָה,
פְּנִימָה כְּבוֹדָה
כְּבוֹד כָּל כְּלֵי חֲמֻדָה,
עָנֹה וְקֹנֵנוּ זֹאת לְהִגִּידָה,
אֵי תֹרָה תִּלְמִיד וְהַלּוּמָדָה.

אשכבתיה דמורנו ורבנו הגדול, הרב מרדכי שטרנבג זצ"ל

ראש ישיבת הר המור

אבישי נתן מייטליס

סמא דחיי. שיעוריו היו מאלפים ומפרכים. אנו היינו מהופנטים לכל ההטיות השונות והחיתוכים השונים של הסברא שהציג, מנסים לעכל וליישב זאת בראשינו, ובוחנים אותם לאורך הסוגיא, וממשיכים לעקוב אחר מסע הלמדנות לאורך השיעור. השיעורים היו ארוכים. כשעה וחצי, עד למנחה. ואם ראה שכבר עבר הזמן, והתחילו מנחה, היה ממשיך להרצות את מהלכיו בסוגיא ונושק היה השיעור לשעתיים ואף יותר. בסיומו של שיעור, היינו זורחים ומאושרים מפענוח הסוגיא, מורכבת ככל שתהיה.

רבנו היה כמעין המתגבר, כל הזמן פיתח את הסברא, ואת העיון ואת הניתוח, ניסה לדלות מהתורה את המירב שיכול להשיג במושכלות האנושיים שלו, גם משהגיע לגיל שיבה המשיך להיות מעיין נובע המנביע תורה ועומק בכתוב, שברור היה לכל שהקב"ה שתל בדורנו ובישיבתו נשמה מיוחדת, נשמה עליונה שתפקידה היה **לגלות לן סודות התורה בנגלה**. היינו לפעמים תוהים, הרי רבנו כ"כ האיר את פשט הגמ' או את הרמב"ן, זה ממש הפשט. אז איך לא ראו זאת קודם כל האחרונים שהתפלפל עימם בשיעור. ויהי לפלא. ראינו איך כיליותיו נעשו לו כרבנים, וזכה לכתרה של תורה. אור חדש על ציון תאיר.

כך לימד רבנו על כל המסכתות הישיבתיות כל מחזור של שש שנים, וביום שישי לימד משניות מסדר זרעים. כל שיעור הוא התבונן ו'למד' בעומק מחדש את הסוגיא ולא דיקלם ושיחזר את שמסר בעבר. והוא זכר. פעמים רבות אמר בשיעור: 'אמנם לא ראיתי את הרמב"ן כעת, אבל במחזור קודם ראיתי', ודייק בלשונו ופלפל והפך בדעתו וצלל לפרשו בחיות אדירה, כאילו זו פעם ראשונה שרואה דבריו. ראיתי איך הוא חושב, מתבונן, מהפך במחשבתו, מנסה לדייק יותר. כך מסר רבנו את השיעורים מידי שבוע אותו שיעור כשבע פעמים לבחורים ולאברכי הישיבה וכך גם בישיבות נוספות בהן לימד. כל פעם למד מחדש את השיעור בהתלהבות ובחיות כאילו פעם ראשונה היא לו, ומקשיב לקושיות התלמידים כאילו פעם ראשונה שומע קושיא זו. תמיד היה עונה לשואל: 'אתה צודק', 'אא... כ...'. ונתן תחושה שהשואל בעניינים ושאל כהוגן, ומכאן קידם אותו להבנה שרצה להוביל. אוי לנו על הפה המתגבר בתורה, איכה נקנסה עליו מחלה ארורה ונתקדש גופו בטהרה.

רבנו רה"י סלל דרך יחודית בלימוד העיון הישיבתית.

רבנו הרגיל אותנו להיות נוכחים בסוגיה, ולבחון איפה אנו ומה דעתינו על כל שלב, אנו לא מהאו"ם, הלומד צריך להגיד מה הוא סובר וחושב ביחס לחיוב הנזק וחיוב הכתובה והגדרת שיעבוד ונדר וקידושין, ולא רק לדעת לצטט מהי מחלוקת ר' יהודה ור' מאיר. רבנו האמין מאוד בשכל וסברת האדם, אמר פעמים רבות 'והאלוקים עשה את האדם ישר, זה הלב והדעה והסברא', יש לבחון במשקל השכל מה הסברא היתה מבקשת להגדיר ולהבין או להכריע בדיון. ואז להתקדם ולהבין במה נחלקו התנאים ואו האמורים, ועל מה לא נחלקו. 'אילולי שהרמב"ן או התוס' היה אומר כך, אז הייתי אומר כך', זה תמצית הנוכחות שלו בלימוד. בכל סוגיה הוא חיפש הנחת היסוד שעומדת בבסיס הסוגיה ומוסכמת על הכל, בחן במה נחלקו התנאים או האמורים, הראשונים, האחרונים, ובכך הגיע לביורר מעמיק של השיטות בסוגיה. ופיתוח הסברא וההגדרה הלכה והתקדמה לאורך הסוגיה ואו סוגיות נוספות. רבנו נהג לנתח את ההוו"א של הסוגיא, מה לא עלה על הדעת להיות הוו"א, למה הגמ' שללה הבנה מסויימת, ואחרת לא שללה. האם למסקנה חזרו לגמרי מההבנה הראשונית, או שנתר ממנה אף למסקנה. כולנו

זוכרים את המשפט 'אם יש ניזק בתורה, סימן שיש מזיק'. בעצם מי אמר, אולי גם אם יש ניזק – אין מזיק'. לא לחפש חידוש ולא להותיר טביעות אצבעות בגמרא, כלומר, אל תכניס את עצמך וסברותיך, לתת לנשמה האלוקית להפגש עם דברי אלוקים חיים, עם התורה, וממנה תשאב את הבנתך בלימוד. כך גם דקדק רבנו בדברי הראשונים את שחידשו ומה לא אמרו ולא שללו ושקל את מילותיהם הספורות של הגר"א ורעק"א והחזו"א, שערי יושר, רבותינו הראי"ה קוק והרצי"ה קוק לדלות מהן ביאור מדויק בכל הסוגיות שעסק. הייתי מגדיר לעצמי לא פעם, שרבנו לא רק מנתח את הסוגיה וסברותיה אלא עוסק בפסיכולוגיה של הסוגיה, מה דחק את ר' מאיר ורבא לומר דוקא כך, ומדוע הקשו עליו מדין זה, ולמה דוקא כעת הקשו זאת, ולמה לא הקשו קושיא כ"כ מתבקשת. וכי הלא גם רבא לא חולק על יסוד ההנחה של אב"י, אז במה נחלק עליו, ולמה לא הפליג במחלוקתו לחידוש מפליג יותר.

רבנו ברר כל שיטה ושיטה וארג הגדרה מדויקת לכל סברא וטענה, לפי כל שיטה ודיעה שהולכת ונבנית לאורך הסוגיא. כל סברא והגדרה הוא ניתח ובחן ופיתח אותה לאורך הסוגיא ועל פי כל הסוגיות הקשורות עימה. משל היה שגור על פיו: 'יש חומר ניקוי שכתוב עליו שהוא מנקה אם תקרצף ותשפוף'. 'אז מה מנקה?', הקשה, 'החומר או השפוף?'. כך בחן האם הבעלות נוצרת מהמוחזקות או מהטענה. ואולי בזכותם עובר נטל הראיה על הצד השני, והוא נדרש להוציא. 'תורה תורה חגרי שק, על מפענחי צפוניך ומגלה מסתורים. אללי לי. מי יפרק היות ומי יתץ שברים'.

אמרת לנו לא פעם: 'ללמוד תוס' ולומר מה הוא אומר מקריאה ראשונה, זה לא נכון. זה חילול הקודש. זה ביזוי לתורה ולהקב"ה. לא יכול להיות שהבנת מיד'. חייב לעמול ולהעמיק בכדי להבין. אמר שר"מ צריך שהשאלות בסוגיא יציקו לו. פעם היה תלמיד שניסה לדחוק ברב שכבר יאמר את התשובה לשאלה, לאחר שהרב כחצי שעה מבאר את השאלה מכל היבטיה. הרב אמר לו בחיך, אבל בתלמוד גדול 'לא שאלה טובה הינה חצי תשובה'. ככל שנבין את השאלה, זה יקדם אותנו לתשובה ולהבנה הראויה. תמיד הוביל ללקט מכל 'הרמזים' שבסוגיא את המכלול המקיף. אני זוכר שהיה שגור על לשון משל: 'ישנה קבוצה של סומים שממששים גוף. אחד אומר זהו רגל. אחד אומר זהו זנב, אחר אומר זהו חדק. ורק אחד זועק זה פיל. בכך ביקש לחנך לא לתפוס פרטים שולים לעיקר, ולא להתפס לחלקי הבנות. אמר תמיד שההבדל בין עיון לבקיאות, זה בכמה ספרים אתה פותח, אבל העיון והמחשבה שווה. בבקיאות, לאחר העמדה על הקושיא אפשר להמשיך הלאה ללא פיתרון, אבל וודאי לא להשאר עם חוסר הבנה. אמר פעם ששמע ממו"ר הגר"ן גולדברגזצ"ל תמיהה 'לא מבין איך אפשר לומר סברא ללא ידיעת כל הש"ס', ורבנו תמה בפננו 'כיצד אפשר ללמוד את הש"ס מבלי לסבור סברא'.

רבנו שאל על הפסוק: 'הזורעים בדמעה ברנה יקצרו', מדוע לא אומרים רינה בזריעה. כיון ששומחים בתוצאה. הלימוד הוא הפרי הוא המבוקש ולא התוצאה. השמחה היא בעצם החריש עוד לפני הזריעה. מאמין וזורע. השמחה לגשת ללימוד. איך נכנסים ללימוד. זה השמחה. השמחה היא ששוב חורשים, ששוב לומדים. עצם הלימוד היא השמחה. כמה שמחה ואושר היה לו מהלימוד, כמה פעמים חזר על ההקדמת האגלי טל מגדל השמחה והתענוג בלימוד. אמר 'כשם שגנב זה לא מי שידע לגנוב אלא גנב, ולמדן זה לא יודע ללמוד אלא לומד', למדן הוא קשור למקור קשור להקב"ה. פעם תלמיד אמר לו 'אז הרב חוקר אם כך או כך?', הרב מיד היסה אותו ואמר 'אני לא חוקר, ולא דורש, רק מנסה להבין'. מי לא זוכר אותו הולך עם הגמ' החומה הקטנה ברחוב, מעיין מעט, סוגר ומהרהר ומעיין שוב. ראו את הכיסופים והערגה להקב"ה. הזוך והזהר לחיי העולמים. כמה זוך היה בו.

כוחו הגדול בעיון ובמבט החודר היה בא לידי ביטוי בשיחות המיוחדות שמסר לפני החגים והמועדים ובשבתות שהיה שווה במחיצתו בישיבה. בשיחות אלה היה מתבונן ומחדד ומברר את מהותו של החג, את הרוממות של המועד, והאופן המיוחד המתאים להתעלות בו. כך הותיר בנו רושם אדיר ועוצמה ורומם אותנו לספירות ולעולמות עליונים של החג והשבת. כמו כן הוא הרבה לעסוק בדרכי הלימוד ותפיסת העולם של הלומד, כאשר הרבה לחדד את ההשתלמות הפנימית שעל הלומד לעבור, מתוך תפילה ומתוך לימוד בענוה מתוך סברא והגיונות התורה. דרש שנבטל עצמינו ללימוד ולתורה, ולא ח"ו להכניס סברותינו ללימוד, אדרבה, להשתדל לא לחדש אלא להתבונן מה נכתב ולעמול על הדיוק, ומימלא וודאי יאיר עיננו מהסוגיה. יש להשתדל לסוגיה לדבר, ולא לגמל אותה במחשבותיך, גם לא במסקנתך מאתמול. כמשל, היה אומר תמיד שרק מי שאינו רוצה להיות חזן, הוא ראוי להיות חזן, כן בלימוד רק מי שמבטל עצמו ולא משועבד לתפיסות וסברות, יכול להתגדל בלימוד. הוא יכל לומר הפוך לגמרי משאמר בפעם שעברה, ומשהעירו לו זאת, אמר 'וכי רק הרמב"ן יכול לחלוק על הרמב"ם והרמב"ם לא יכול לחלוק על הרמב"ם. וכי אינני יכול לחלוק על דברי' (תמיד זה היה קשה בעיני. כי אם

אומרים מסברא חידוש, אז יתכן ואני פעם אחרת אחשוב אחרת. אבל רבנו לא אמר כלום, היה מוכרח לומר כך וכך, אז איך לפעמים מתהפך. כנראה שהתבוננות המעמיקה מבינה הכרח שונה). עוד ביקש הרב 'לא לבוא עם תוכניות לעצמך לטווח של שנים', אלא לעמוד כפי מצבך הנוכחי ולהתמלא אושר של תורה עליון, וברור שאח"כ הצימאון ממשיך את שהלב חושק שש ושמה.

בדרך זו גידל אותנו תלמידיו להיות תלמידי חכמים, עובדי ה' שחיהם סובבים סביב התורה, מעמיקים בה וששים בה. בכל דרכך דעהו. גדול מגידי השיעורים ומוסרי התורה היה רבנו. כמה ת"ח, אברכים, רמ"ם, רבני קהילות, פוסקים, ראשי כוללים, ראשי ישיבות, דיינים ואנשי ציבור רבנו טיפח, גידל מריש גדולתם בישיבה. והם גידלו דורות רבים של לומדים מכוח ומאישיותו הגדולה. אי מה היה לנו, לא עת האסף המקנה, כיצד נלקחת מאיתנו ועוד היום גדול, והיה לך כ"כ הרבה עוד להעמיד ולטפח.

כמה סימלי הדבר שהשיעור האחרון שלו בבית ביום רביעי (ביום חמישי, הרב מסר לישיבה בפעם האחרונה שיעור בביתו בשעה 17) החל הרב כדרכו לעסוק בסוגיות דחנוכה קודם החג, ודן בדיון 'כבתה אין זקוק לה', כשהוא מחובר לחמצן וכל מילה קשה לו, היה מילים שהוא התחיל לומר אותם ועצר באמצע מחוסר כח ומכאב ואז אסף כוחות ואמר את המילה מחדש, כך במשך כמעט שעה וחצי מסר הרב את שיעורו האחרון. עם כל זה ממש בדרך פלא לא נעלמה מהרב אותה החיוניות התמידית שהיתה לו תמיד בשיעורים. אשרי העין שראתה כל זאת.

העמדת עולה של תורה היה בראש מעייניו, וראה בכך שליחות אישית, ראינו בכך בשנה האחרונה, שהמשימה הראשונה והמועדפת שלו היתה להגיע למסור שיעורים, גם לאחר סדרת טיפול, גם עם חמצן והליכון במאמצים עלאיים – והאושר הגדול במסירת התורה. אך כל השנים ידענו שריבוי השיעורים וההתייעצויות הרבות בהם שריו, מונע ממנו זמן ללמוד גם סדרים אחרים בש"ס ועיון נוסף בסוגיות הש"ס, אבל בחר הרב בדרכו. ואף אמר זאת מידי פעם. הרב ביקר את מחותנו הרב ליאור שליט"א כשעבר לירושלים, והתעניין במה עסוק. השיב לו הרב ליאור, שמתעמק כעת בסדר טהרות. ורבנו לא הפסיק להתפעל בדרך חזור והביע החמצה אדירה מכך שלא שוקע בלימוד זה. הביע נכדו משאלה 'סבא, תוריד שיעור אחד, ותוכל לקצוב זמן לכך'. הרב שתק דקות ארוכות, ולבסוף הפטיר: 'אני עוסק במה שאני צריך לעסוק'. בהספדו על הרב גרוסברג, רה"י נתיב מאיר, אמר שחלם לפני כמה ימים שהוא שואל אותו כיצד נעתיק את השמועה, והרב גרוסברג ענה לו, כמו שהרב'ה הגידולי שמואל (רבו של הרב גרוסברג בעץ חיים) אמר, להמשיך ולמסור את השמועה הלאה. והרב נצר זאת. ונענה לדבר ולמסור שיעור בפני כל קבוצה שהדפקה על דלתותיו. אני זוכר שפעם הגיע קבוצה קטנה מאוד לשיעור, חשתי חוסר נוחות, אבל הרב במאור פניו המוכר, אמר 'מה משנה כמה לומדים איתנו, העיקר שאנו נלמד', והוא השקיע ולמד ולימד כאילו לפניו שולחן מלא. בהספד על הרב אהוד ברזילי זצ"ל אמר 'כמה יסורים עבר, אבל הכי קשה שלא יכל להעביר שיעורים, והיה ברכה. למסור את התורה'. זה היה האושר העילאי ביותר בעיניו. הרב אמר: 'הרב צריך להכניס את התלמיד לנהר, שיהיה חלק מהנהר, ואז הוא יעשה את הנהר וימשיך את הנהר. בימי מחלתו היתה הנשימה קשה עליו, והוא אמר 'שיותר קל לו להעביר שיעור מלנשום'. מו"ר הרב טאו שליט"א, אמר מששמע איך העביר שיעורים מתוך מאמץ גדול, כשהוא צובר כח נשימה ואומר שני משפטים – שהוא 'קדוש', ובאר שאדם תמיד נלחם על הנשימה שלו, ומי שהאינסטינקטים שלו זה תורה ושיעור לפני יכולת הנשימה, הוא קדוש.

כבר מינקות ונערות ראו בו את כישוריו. התפרסם מכתב משנת תשכ"א, שרבנו היה בן 13 ששלח התלמיד מרדכי שטרנבג שמצא שגיאה במבחן הארצי בתלמוד¹. הגב' דינה גבל מכפר פינס סיפרה שהרבנית רצתה לעבור לירושלים לאחר שהתאלמנה, ולכן רצתה שבניה התאומים יסיימו את הבית ספר, ולכן הקפיצו אותם שנה. הם הגיעו לכיתה קשה ורועשת, ומשהגיעו האחים, הכיתה נכנסה לאווירת לימוד והתנהגות נאותה. כשגיע רבנו לכפר חסידים (מו"ר הרב עמיאל מספר, שכפר חסידים התפרסמה

¹ השאלה הייתה. ערב של כתובה: א. חייב גם אם יש לבעל לשלם. ב. חייב רק אם אין לבעל לשלם. ג. חייב רק אם זה כתוב במפורש. ד. פטור גם אם אין לבעל לשלם.

והרב כתב: 'משער אני שתסכימו עמי שהתשובה הנכונה היא ד' עפ"י הגמרא בגיטין דף מ"ט ע"ב ודף נ' ע"א. ואולם לדעתי התשובה אינה מדויקת. עפ"י הגמרא נזכר לקבוע שהחדוש שפטור הוא אם יש לבעל לשלם מפני ש'מצווה הוא דעבד ולא מידי חסרה' ולפי זה היה צריך להיות כתוב בתשובה "פטור גם אם יש לבעל לשלם", שאז לכאורה הייתה התחייבות צריכה להיות חזקה יותר'.

בלמדנות שלה בשעתו בזכות הרה"י הגר"א משקובסקי, והם רצו ללכת לשם. אך האמא והאלמנות היו בירושלים. אז החליטו 'שהרב מרדכי ילך לכפר חסידים בשביל שנינו, ואני אשאר בירושלים בשביל שנינו'. לקחו הרה"י הגר"א אליהו משקובסקי ללמוד עימו בחברותא, שנה וחצי למדו יחדיו, בשבועות לאחר ששת הימים התאווה ללכת לכותל שהותר ללכת בפעם הראשונה, ושבתי בחג בביתו אמו בקרת משה, והלך עם הגר"א אברהם שפירא לכותל (היו עוד מהישיבה בכ. חסידים ששבתי בחג בירושלים בכדי להגיע לכותל ששוחרר. והמשגיח או הרה"י גער בישיבה לאחר החג ע"כ, ואמר לרבנו 'חוץ ממך. עליך אין לא דיברתי'). ולאחר זמן מה עבר למרכז הרב, ובוגדרי הישיבה אמרו שהישיבה רעשה בזכותו, והרה"י הרצי"ה קוק התגאה בחברותא התאומים שנמנו על בני הישיבה ואמר לרה"ר הגר"א אונטרמן 'הנה שני לוחות הברית שלי'. ורבנו היה אימת כל מוסרי השיעורים בישיבה, כל גאוני הדור הקודם שמסרו שיעור בישיבה ידעו שיתקלו בקושיותיו של רבנו, הגר"א אונטרמן, הגר"א גרשוני, הגר"ש גורן, הגר"ש ישראלי, הגר"ב ז'ולטי, והאחרון אף התבטא ואמר על רבנו ביום חופתו: 'היום חתונת הבר פלוגתא שלי'. הרב יעקב לבנון מספר שבתחנה המרכזית ההישנה של ירושלים היו יודעים איזה סוגיא לומדים בישיבה, מקול הזעקות של רבנו ואחיו הרב עמיאל 'בלחט"א. מו"ר הגר"א אברהם שפירא שש ושמח בו, והתפלפל עימו רבות בלימוד, ואף הסמיכו במכתב סמיכה בל' שבט תשמ"ח, כתב מלא הערכה והכרת ערכו, וכך כתב: 'והיה מעולם שקדן עצום ועילוי גדול בהבנת התורה, ועלה האיש מידי שנה בשנה במדרגות התורה ודעת ד', וכבר שנים רבות שזכה להתמנות כר"מ בישיבת "מרכז הרב" והעמיד תלמידים רבים מאוד, תלמידי חכמים מובהקים, והוא כיום בין מרביצי התורה החשובים ביותר בעולם הישיבות... ביוזע את חין ערכו בתורה ויראה, שמלא כרסו בש"ס ובפוסקים וראוי לאותה כתר איצטלא'. ורבנו הצטדק בפנינו שנטל עימו חליפה 'רבי אברום אמר לי', וכן חזר בפנינו על הנהגות רב אברום בסדר כתיבת הכתובה ועריכת החופה והנהגות הישיבה.

בכל דרכיך דעהו. אמר תמיד: 'אנו לא מחנכים לערכים. אנו מחנכים ליר"ש'. יש לנו ערך אחד, והוא יראת שמים. והרבה דברים כלולים ביראת שמים, אבל זה מתחיל מיראת שמים ורק עם יראת שמים, ואין עוד ערך מקביל אליו, אלא יוצא ממנו. היתה משלחת רבנים בשנת תשעג שנפגשה עם האדמו"ר מגור בנסיון להיות חזית רבנית מאוחדת, והאדמו"ר ביקש מליבו הגדול לעבוד יחד 'אתם תדאגו לארץ ישראל ואנו נדאג לשבת'. רבנו קפץ מחד כנשך נחש 'אנו דואגים לכמה מצוות וערכים? אנו דואגים רק לתורה. ומכח התורה אנו מקיימים מצוות ודואגים לארץ ישראל ולשבת ולעוד הרבה מצוות'. מכח זה ראיתי תמיד את רבנו דרוך, בנחת גדולה. דרוך לפעול עם ק-ל. היה חדור תודעת שליחות אלוהית והיתה בו תביעה אישית גבוהה לעשות דבר ה' וחפצו, שליחותו וייעודו. אמר תמיד: 'אין עוד מלבדו - הכל זה רצון השם, ומהתפיסה הזו נובעת השליחות שלנו. וממילא האחריות הגדולה שלנו על כל הנעשה סביבנו'. אחריות על עצמך, על הישיבה, על הבית, על המשפחה והסביבה, על הדור והדורות הבאים. מתודעה זו שמח בכל אשר עשה, כמי שנמצא לפני ה' יתברך. שטף כלים, סידר הבית, הוריד הסטנדרים – כי זהו רצון ה' כעת, וע"כ אין בכך ביטול תורה. מתוך כך השתתף בשמחות המשפחה ובני הישיבה – לא מתוך התחשבות, אלא מתוך הבנה שזה רצון ה', זהו מקומי, זו עבודת ה' שלי. 'מכח הזכות הגדולה והכוחות הנעלים, נולדת ונוצרת אחריות אדירה וגדולה', היה רגיל לומר. יסוד זה, היה נר לרגליו, ותמיד חזר על הדרישה להיות מלאי 'חירות', ללא כל שיעבוד ותחרות. לפעול רק כרצון ה', ואף דרש שלא נהיה בעצמינו מסך המבדיל וחוצץ מהתורה. 'מי יכול לשערה'. שיגרה דלישנא היה משפט, שקשה לזר לאומרו, ורק רבנו היה מסוגל לחזור עליו 'אנו צריך לחיות את דבר ה'. את השכינה, את הקב"ה אנו צריכים לחיות. לחיות איתו ממש'. חי כ"כ את הגודל והיה דבוק בו, וגם בעת מחלתו אמר 'אסור להסכים שימשיכו הייסורים, לא צריך להיות כך, ולא להתרגל לזה'.

תמיד הדריך להיות כלי לנשמה, להיות 'שריים' לכנסת ישראל, לעמול על האישיות בכדי להגיע ליכולות העמוקות שלנו, ולא להשתעבד ליכולות הבוסריות ומליאות רעשי רקע של חיצוניות ודימויות ומחוייביות שהעמסנו על עצמינו. אמר שאדם לא יכול להיות הוא, בלא שהוא שותף לכלל ישראל. ולכן היה מדבר בחריפות רבה על הצורך החדש שפשה בקרב החברה 'מימוש עצמי'. ברור שהוא ביקש שאדם יהיה שלם עם עצמו ויביא את יכולתיו לידי מימוש ולהוציא את הפונציאל לפועל, אבל חלילה לא הצורך 'למימוש' ידריך אותנו בחיים, אסור שהתאווה הזו היא תגמד אותנו ותגרום לנו לא לחפש בנפשינו ובאישיות שלנו תוכן עמוק ורחב יותר. אל תקרי חרות אלא חירות.

תמיד ראיתי את האצילות ששורה עליו, אשיות מאוד מדויקת ועדינה, מלא חיוניות, מליאה בחן ורוך אך חד וברור. ראיתי את הענוה העמוקה ואת התמימות, את הדריכות וההתמסרות. ראיתי שכינה. תמיד הקשה על שאמרו חז"ל במו"ק יז: 'ותורה יבקשו מפיהו, כי מלאך ה' צבאות הוא. אם דומה הרב למלאך

ה', יבקשו תורה מפיו', איך יודע אדם איך נראה מלאך? ובאר, אם הרב ממלא אותך בתחושה שכך היית רוצה לראות מלאך – בקש תורה ממנו. גם אם לא אזכור תמיד את שיעוריך, אך את מבטך, את החיוך והחום שקרן ממך רבי ומורי, את הלימוד הזה לא ניתן אשכח. שכן היית בעיני מלאך. נשרף בת מקדשינו.

כל הלומד תורה לשמה מבקשים ממנו עיצה ותושיה, דלתות ביתו של הרב וחדרו בישיבה סבו על צירן ללא הפסקה. לחדרו הגיעו בחורים להתלבט וללבן קשיים שעוברים בעניינים אישיים ובענייני הלימוד, אברכים בשאלות קשות של סיבוכים רפואיים, התמודדויות שונות ושלוש בית. לביתו הגיעו גם רמ"ם ומחנכים עם שאלות הלכתיות, חינוכיות, הדרכות חברתיות ומשבריים. קציני צבא וזוטרים ובכירים, אנשי ציבור ועשייה, חקלאים ושליחים גם הם פקדו את מעונו. כולם מצאו אוזן קשבת, אוזן ומבט עין מלטף ונוקב שמבקש לשמוע ולהשתתף. רבנו צלל לעומק השאלה בחדות, מפריד בין עיקר לטפל, בוחן את ערכי היסוד ואת הדרך שהשואל יכול לעבור והעיקר, נסך ונטע בו תקוה ואמון ביכולות שלו לפעול. מדריך בתבונה את הפונים עם הטפחות הלבביות שלו על הכתף, האור בעיניים, והמבט חם והמאמין. קול זעקה נהי ארימה בעת שנגנז באדמה. כך היה דרך בעשיית החסד. ישב עם כל תלמיד ותלמיד במלוא התשומת לב כאילו היה זה בנו יחידו, כפי שאמר 'יש לי הרבה בנים יחידים'. כולם בהלוייה חשו שהאבא האישי שלהם, שאהב אותם, שדאג להם, שהכיר אותם בשמם ובחיהם – מלקח. לא עשרות תלמידים, אלא מאות ואלפי תלמידים לאורך כל השנים. איך התרגשנו לקבל את הנשיקה החמימה והאהבת בעת שהתארסנו ובחתונה. אויה, מה היה לנו.

בפורים לפני חמש שנים, העז תלמיד ששתה יותר מלימודו את רבנו 'כיצד ואיך פני הרב מאירים'? ענה לו הרב: 'יש לי בן פגוע וסיעודי, שלומי, ואני מטפל בו, ועושה חסד של אמת, ולכך זכיתי'. משפט מעין זה אמר בפעמים נדירות: 'אם יש בי משהו, זהו בזכות בני'. מדהים. ואף יצא בריש גלי למסע התרמה למוסד בו שורה בנו, והרעיף הוקרת תודה רבה למשפחת מייסדי 'קרן אור'. אך החסד, לא הסתיים רק בבנו. בחורי הישיבה אמצו בחור חרדי בעל מוגבלות ואפוף בעיות בריאות ומשפחתיות והביאו אותו לישיבה לשבתות. בצום י"ז בתמוז לאחר מנחה ראיתי את הרב יוצא מהישיבה. למחרת נודע לי שהוא ישב בביתו שלוש וחצי שעות לעודד אותו ולטעת בו תקוה ואמון. והוא לא היה היחיד. גם לליל הסדר הפציר בדחויים להגיע לשולחנו, ובכך רתם את כל המשפחה לגובה בו היה שרוי. איך היה לוקח חסות על השיכורים בפורים מחבק אותם לליבו, ומלטף את ידם כל הזמן. הבטתי בהשתהות. אבל חשתי שתמיד הוא ליטף את כולם. ועדיין הוא מלטף.

הרב ניסה להגדיר את מצוות ישוב הארץ שנאמר עליה שהיא שקולה כנגד כל המצוות. כל מצוה מתקנת משהו, ומצוות ישוב הארץ מתקנת הרבה דברים, או שכל המצוות והתיקונים לא יבואו לשלימות אלא בארץ. וכי אפשר להניח תפילין בחו"ל, הלא זהו רק בבחינת הציבי ציונים. יש מבינים בטעות, אמר, שרוצים לבוא לארץ לקיים עוד מצוה. וזה טעות. רוצים לבוא לארץ לקיים כל המצוות. עצם המצאות ולהיות בארץ, זו המצוה. הדר בחו"ל דומה שמי אין לו אלוה, ולא צריך למנותה במנין המצוות. וכי אפשר ללמוד תורה בחו"ל. ענין אלוקי שעומד ביסוד המצוות. שקול הא בסיס או יסוד או נשמה או תוכן ומציאות. ארץ השי"ת. ת"ח בחו"ל אינן בני מקומן, הם ת"ח ורק חסר משהו קטנטן? או הם ת"ח? זה לא מתחיל בלא ארץ הקודש. זה משנה את כל שאיפת הקודש של האדם. לדעתי, זה היה המניע שלו והשמחה וההנאה הרבה שהיתה לרבנו בלימוד מצוות התלויות בארץ. ותמה מדוע מצוות התלויות בארץ נוהגות רק בארץ ישראל, הרי זה מצוות התלויות בקרקע, ולא בא"י. והביא את דברי הגר"א בריש כלאיים, שהביא תמיד ביום העצמאות, שעומר ושתי הלחם הם מצוות המקדש ויכולות להביא רק מא"י. הרי לנו שתמצית החיים והקיום הינו רק בארץ ישראל, ואי אפשר להפריש את הקודש, אלא בארץ.

בשעתו, יזמתי את הוצאות חוברות הישיבה 'ערוגות הבושם' כפי שקראם הרה"י הרב עמיאל שטרנבג שליט"א. נגשתי לרבותינו וביקשתי הנחיות והגדרת יעדים לחוברת, על מה לשים דגש ומה לדחות. רבנו מאוד ברך ושמח על היוזמה, הוא ראה בכך הזדמנות לעודד את הכתיבה ובניית החבור'ס, את העמל של בני הישיבה שיקבל עידוד, אך לא שש היה מחיפוש אחר כתיבת מאמרים טובים. 'אסור שהלומד יחפש לכתוב מאמר', כמובן שאם עלה ביד הלומד להעלות מהלך שנבנה לו תוך כדי הלימוד הרי זה מבורך, שאף יכשיר עצמו בכתיבה וסידור הדברים כדאמרו חז"ל 'קנה לך חבר', שהקנה כתיבה יהיה חבר שלך, ובזכותו תתעלה ותתגדל. אז עלה הרעיון לכתוב הערות קצרות, כאשר המטרה היתה לעודד את הכתיבה של דיוקים והערות שעלו, גם אם א הבשילו לכדי מאמר וחובר'ה שלימה. הרב מאוד שמח בכך. והדריך אותי 'לא לדחות שום כותב, אא"כ כתוב שם טעות, ואז להראות לו בטוב טעם

ובדיבוק חברים ולהסב תשומת ליב'. היה מוסכם שיהיה בחור שיערוך שיעור הרב ואז הרב יעבור עליו ויאשר פרסומו. הרב אמר לי 'אני לא מוסיף ולא מדייק ולא מחדד, אני רק אבחן שאין טעות ולא נאמר הפוך. וכך עשינו, והרב ברך ושמח בתוצאה. בקובץ השני, העוסק במסכת יבמות, ביקשתי מהרב רשות לערוך את שיעוריו על 'צרת ערוה', מלאכת העריכה נטל רבי נעם וינברגר ז"ל, והוא הקשיב ל-8 שיעורים ארוכים, וכתב את המערכה, בסגנון שונה, מפאת שקשה היה לכתוב ולבחון את הסברות לאורך כל הסוגיא, ליבנו יחדיו את הסברות, ובסיומה, עברתי על המערכה. ששתי ושמחתי. תואם את השיעור ואת ששמענו מהרב. הבאתי את הגליונות לרב, והרב חוזר אלי, ואומר 'הפכתי הכל, להיפך הגמור'. תהינו יחדיו, הלא שמענו כזאת בשיעור. והרב חרץ, 'לא יכול להיות, כך הוא האמת'. נעם סידר מחדש לשביעות רצונו של הרב, והרב אישר לנו לפרסם את המאמר. מאז, כל חוברת שהיינו מבקשים להוציא הייתי מזהיר את העורך את מאמרו של הרב, שלא נכשל לעולם ועד. היה לי תחושה, והרב דרייפוס גם היה שותף לכך, שהרב לא שש לשתף פעולה עם עריכת השיעור שלו, יתכן וסבר שלא ניתן לכמת ולצמצם את חדות הסברות בכתיבה. אך לאחר שתי החוברות הראשונות, ששמעו מרבים שלמדו דבריו המסודרים שם, רבנו שינה את הגישה, וחשנו שהוא יותר משתף פעולה עם עריכת שיעוריו. כל פעם שהבאתי את החוברת לרב משהגיע מבית הדפוס, היה הרב מתפעל, פותח ומעלעל, ומבטיח שיעין בכך יותר מאוחר. הותיר בי תחושה טובה, של מפעל כביר ורצוי בעיניו. פעם ניגשתי אליו בשל מאמר שהיה לטעמי לוקה, וניסתי להניא אותו מלהגישו ללא הועיל, משום שהיה חשוב לי רמה גבוהה של החבור'ס. היה ברור לנו שהכותב יפגע אם אדחה אותו, הרב התעמק איתי בפגם שמצאתי, והכריע שלא כדאי לדחותו. לימוד גדול היה לי, למרות שההכרעה היתה קשה לי בהאי שעתא. פתחנו מדור בחוברת של מאסף ראיות לשני צדדים לחקירה, למשל, האם חיוב שומרים הינו בשל הבעלות או משום חיוב השמירה שמוטל עליו. והרב די היה נבון מהמדור, היה זה בעיניו דודו להציג את הראיה כך, הלא אפשר להציג את החקירה באופנים נוספים עם הטיות וחיכים שונים של שני צדדים אלו. אויה לנו כי נשברנו.

מכל הישרות הזו שאפיינה את הרב, נוצרה אישיות של אמת ויושר, ללא סטיה – לא בגלל המידות הנעלות, ולא בגלל האיסור הכרוך, ולא בגלל חילול השם, אלא משום שזה דבר השם וזה האמת. זו היתה גם מבטו על ערכי התורה שיש לשמרם ולנהוג כמותם ללא כל שיעבוד ותכתיב של המציאות, 'אנו לומדים תורה כאילו אנו על הירח', כי כך האמת. ולכן לא אהב פתרונות של מעקפים הלכתיים בכל התחומים, ודיבר ברגש גדול על המזנבים המנסים 'להגן' על התורה מפני התבוללות ולכן יצרו פתרונות שאינם בדרך התורה, ואמר 'באמת יש בעיה, והיא עשויה להחריף יותר, אך השי"ת הוא הבעלים של העולם והוא כבר יפתור את הבעיה, לי אין פתרון'. ולא הצטדק בטענות שונות. אנו נוטלים על עצמינו את האחריות למצוא מענה כי אנו פועלים מכח הקב"ה, ומה שלא מוטל עלינו, אנו פטורים מלנסות לפתור. מידת אמת וכנות זו, היתה כלי חינוכי אצלו ומפתח להדרכה בעת שהיו פונים אליו בעת פרשת דרכים אם להתחיל שידוכין או להתגייס או לפנות ללימוד הלכה או משרת מלמדות, ובחן מה מניע את הפונה לעשות שינוי זה בחייו, ואם היה מקבל רושם שהבקשה לבחון דרך חדשה נובעת מתוך חולשה ובעיות, היה רגיל לומר בלהט ובפסקנות רבה 'זה לא יפתור לך את הבעיות'. לא בגלל שתתחתן תמצא אושר וסיפוק בחיך, לא בגלל שתתגייס תצליח לכוון את אישיותך – הם יכולים לסייע לבנות ולכוון את האישיות ולמצוא סיפוק זמני, אך אינם פתרון אמיתי. לא בגלל שקשה למצוא את עצמך בלימוד העיון יש לפנות ללימודי הלכה, ולא הפנייה לחינוך ולמלמדות יסייעו באופן עמוק לסיפוק ולאפשר מהלימוד תורה. ודרש תיקון יסודי, אמיתי בנפש התלמיד. פעם בשבת כשהלך לביתו מהישיבה עם תלמידים, עצר לידו רכב ושאל איך מגיעים לייעד שביקש. אמר הרהר ואמר לו במתק שפתיים 'הייתי מאוד רוצה לעזור, אבל שבת היום. אשמח שתעצור פה ותלך איתנו, זה לא רחוק מפה'.

סנהדרין פח': 'איזהו בן העולם הבא ענותן ושפל ברך, שייף עייל שייף ונפיק וגריס באורייתא תדירא ולא מחזיק טיבותא לנפשיה. יהבו ביה רבנן עיניהון ברב...'. רבנו לא החזיק טיבותא לנפשיה כלל, עמד תמיד בקרב התלמידים ולא הלך למקום האחי"ם עד שמשכו אותו. פעמים רבות נחשפנו לענוה של הרב ממקורות מפתיעים. בחורים ואברכים חרדים התעניינו בקרב בני הישיבה מיהו האברך שלומד משניות בישיבה. התברר, שרבנו לקח טרמפ לכיוון הישיבה צורבי רבנן, ודיבר איתם בלימוד, ואלו שאלוהו איפה לומד והאם הוא נושא איזה תפקיד, והרב השיב להם שהוא לומד בישיבה בהר המור משניות עם הבחורים (יתכן ולראשונה היה זה ביום שישי שלימד משניות, ונאחז בתשובה זו כמה פעמים). כשהישיבה היתה בקריית מנחם, התעניין אחד השכנים מי 'הרב המנהל', ופנה אליו בתקיפות, הרב לא נבהל, והרגיע אותו, וקסם מבטו ועיניו עבד גם בפעם ההיא, והרב לא שכח להעביר את המסר שאינו הרב, אך הוא באמת אחראי. אחד מרגעי הענוה היה ניתן לראות בשיעורים, כאשר השואל

מתפרץ ומאריך בקושייטו, והיה ניכר שהרב מודע להלך השאלה ומבקש להשיב לו ולהראות לו את הכשל המחשבתי, אך הוא מתאפק וכובש ובולם פיו, ולאחר שהשואל סיים להרצות דבריו, הרב הגיב ויישב את הדברים. מי יתן לנו תמורתו.

כמה שהרב ראה את הטוב, וביקש להתמקד בטוב. גם כי האמין שיחס ומבט זה יכול למשוך לטוב, וגם כי סבר שבאמת יש הרבה טוב. הרב בעת מחלתו אמר 'אני בריא, ואומנם יש כמה דברים שצריך לטפל ולרפא'. תמיד חשבתי שיש מי שמונה זכויותיהם של ישראל, ויש מי שרואה שישראל הם מלאי טוב, וצריך לתקן כמה דברים, גם אם הם יותר מממעט דברים. וסבר שרק אם מאמינים בטוב ובוודאות לתיקון יש כוחות לפעול להביא את הטוב והישועה. ויהי אומן את הדסה, היה רגיל לומר מתוך אונה מגדלים, ויהי ידיו אמונה, רק מתוך האיומן אפשר להרים. כמה היה מרוכז ושמח בשיר 'תשועתם היתה לנצח ותקוותם היתה לדור ודור... לא יכלמו לנצח כל החוסים בך'. רבנו אמר תמיד אנו בעד. לא נגד. בעד הקוד, בעד הצדק, בעד היושר. בישיבת רמ"ם הגביהו גבה על כך שהרב קיבל כ"כ הרבה תלמידים. דרכו של הרב בבחינת תלמידים לישיבה ללמוד איתם סוגיה, כאשר הרב הרצה את הסוגיה, ושיתף את השומעים בסברה. הרב מרדכי השיב לרמ"ם 'הלא זה תלמיד נהדר. לומד נהדר, למה לא לקבל'. לפעמים מידה זו גבלה בתמימות. הוא אמר על אימרה של החפץ חיים שתמים תהיה רק עם ה' אלוהיך, ובבן אדם לחבירו, לא והוא מאן לקבל, ואמר שלא מאמין שנפק מפומיה דזקן הדור, והוא מעדיף להפסיד ובלבד שלא לאבד את התמימות. ואכן הוא הפסיד. הרכב שלו התקלקל והוא החליף מנוע, ושוב התקלקל, אז המוסכניק אמר לו שעליו לשלם על התיקון החדש והוא מוכן לעשות לו הנחה. לשאלת רבנו אם הקלקול לא כלול באחריות השיב בשם המוסכניק שהאחריות רק על המנוע הזה, ולא על המנוע השני. והרב לא התווכח.

הרב תבע ודיבר תמיד על לימוד לשמה. חבר ניגש לרב לביתו לשאול, איך אפשר לשאוף לגובה כזה של תורה לשמה - אני לא שם! הרב ענה לו במשל. ישנה ספינה בלב ים, מסביב הכל מים, הכל חשוך ולא רואים יבשה, לפתע רואים אלומת אור מהמגדלור הרחוק. אלומת האור עברה. כעת יודע הקברניט לאן עליו לכוון את הספינה. אמנם עוד רחוקה הדרך. אמנם עדיין הספינה בלב ים. אבל הכוון ברור. היה ברור הנמשל. אפילו כשאתה רחוק מהמגדלור וממילא הצעד הבא שלך אף הוא רחוק משם, אבל אם הוא מואר ממנו, הוא ממילא מכוון בדיוק למטרה הסופית. כשחיינו שואפים אל האידאל הגבוה אז מתוך כך הם מקבלים משמעות גדולה. רבנו באר את דברי הגמ' בשבת לא. ששואלים לאדם בדין צפית לישועה, להתקיימות דברי הנביאים בימך: 'אין הכוונה שצפית היום, שהישועה תגיע מחר. אלא שכבר היום יש ישועה'. כבר היום חיים מדריגה עתידית מתוך תקווה וראיית השלימות הכללית.

כשהתבקשתי ללמד, ישבתי אצל הרב להדרכה הראויה, כיצד יש ללמד ואילו דגשים יש לשים. הרב בראשית דבריו, חזר ותבע בתוקף אבהי רב 'לא הולכים ללמד. לא עוזבים את הישיבה. לא מפסיקים ללמוד. אתה הולך מתוך הישיבה ללמוד עם קבוצות נוספות, עם בחורים נוספים. מי שמפסיק ללמוד ומתחיל ללמד, אינו לומד. אינו נובע. זה לא רצון ה' ולא אמיתי. אנו לומדים עם אחרים. מיד הסבתי תשומת ליב לדברי הרמב"ם בהל' תלמוד תורה שבסגנונו כתב: 'חייב אדם ללמד עצמו'. והרב הרחיב לי בגדר מצות ת"ת שעיקר מעלתה בהשפעת חסד התורה לעצמו ולאחרים, אבל מתוך תנועת נפש של לימוד. בישיבת אלון מורה היתה קבוצת אברכים מבוגרת שהיתה מנויה על שיעורי הרב, והיו מגיעים מידי שבוע לשמוע שיעור על הסוגיא. אולם בשנת תש"ע ישיבתם למדה סנהדרין, בעוד הרב לימד ב"ק, וביקשו ממני ללמד אותם. נכנסתי לרב, שהיה כבר בסוד העניינים, והבעתי את המבוכה שלי ואת הציפייה המדומה שאני יכול ללמד ברמה של הרב. והרב הרגיע אותי, והסיר ממני את ה'צורך' למלא 'ציפיות', ואמר לי שצריך ללמוד באופן שטוב לי וללומדים, ורק באופן זה נצליח להעפיל בלימוד.

רבנו חינוך ודיבר רבות על כך ש'הקודש צריך להוביל', ולא צדדים ונסיבות אחרות. במסיבת חנוכה בשנת תשנ"ט, רבנו הפתיע את כולנו ודיבר באריכות על הצורך שדברי חז"ל יעוררו אותנו והם יקפיצו אותנו, ולא שנקפוץ מאירועים חיצוניים. בתפילת ההלל ניגן אחד האברכים מנגינה של דביקות באחד הפרקים, ומשהסתיימו המילים המשיכו הכל לנגן את המנגינה באריכות בדביקות ובאושר עליאי. הרב הפסיק אותנו, ובמסיבת חנוכה באר שצריך להתבונן במילות ההודאה שבהלל והם יהללו אותנו ויגרמו לנו לדביקות האדירה, ולא המנגינה נטולת תוכן ומילים. והקצין זאת ואמר, שמצטייר שאמרנו את שהיינו חייבים לומר ולהודות, וכעת המנגינה גורמת לנו תחושת רוממות וקירבת שכינה 'היא חלולה', ללא תוכן, וללא מחשבה. היינו מופתעים, אבל דברי אמת נוקבת ניסרו בנו, והקשינו מפיסקאות ממך הרב

זצ"ל על עולם הנגינה, הרב הביט בנו, וחיידד דבריו שברור שקיים עולם עליון של הניגון, אבל יש לבחון עצמינו, מה מוביל אותנו, ולא להשתמש בכך כתירוץ למילוי 'תאוה רוחנית' לא בריאה.

ביקשתי מרבנו להיות גם עד בחופתי ביחד עם מו"ר הגה"צ רבי יהושע רוזן זצ"ל. בעת חתימת העדים תחת החופה, רבי יהושע התכבד לחתום ראשון, ובענוהו שבו ניגש לחתום בחתימת העד התחתון ובכך להשאיר מקום לרבנו לחתום ראשון. מכיון שהלכה היא בחו"מ בסי' מה שלכתחילה לא ירחיק העד חתימתו ויותר מקום ריק, נסיתי להסב תשומת ליבו, ואף לסמן ללא הרף על הכתובה שיחתום למעלה. אך רבי יהושע בשלו, הוא התמקד לחתום בחתימה השנייה ולא שעה לנסיגות של מו"ר אבא שערך את החופה ושלי. ואז אני מסתכל על רבנו שייסע, והרב מסמן לי ביד להניח לרבי יהושע ולוחש לי 'לא נורא'. תמיד היה אומר שטוב להדר, אבל לא לשכוח את העיקר. אני זוכר שבחג שבועות הראשון בהקמת הישיבה בקריית מנחם, בשנת תשנ"ח, התפילה נערכה בערגה ובהתעוררות רבה, כך שהיתה התלבטות לא מדוברת אם להזדרז בתפילה ולהספיק להתפלל מיד בנץ כמנהג הוותיקין. רבנו הורה ביד ובאר אחר כך 'להתפלל בנץ זו מעלה גדולה, אך רק אם לא מפריע לעצם התפילה'. כמו שאמר לא פעם על דין 'זריזין' וכן על דין 'ברובעם' שהם 'מעלות מאוד גדולות שכדאי שיתווספו, אבל אסור שמעלה זו תפגע בעצם המצוה'. ולא אהב חומרות יתירות, בעיקר מפני שמרגילות אותנו לזלזל ולא להחשיב את שורת הדין. וכך סיפר לי משגיח הכשרות בישיבה, שפנה לרבנו ואמר לו שהוא מתכוון לעשר ל'חומרא' לרווחא דמילתא מירקות שקיבלו. והרב הורה לו לא לעשר. החבר הקשה על רבנו, וכי חושש הרב לאיסור 'בל תשחית'. ורבנו השיב לו: 'לא צריך לחשוש סתם'. רבים היו מראים לרבנו את האתרוגים שלהם והלולים לפסוק עליהם. רק היכא שהרב ראה פסול מובהק הוא הורה להחזיר, אך ביתר ה'מציאות' הוא מאן להורות להחזיר, ואמר שאינו פסול 'וכשם שאתה בני, גם המוכר הוא בני', וכי אקפח אותו בגלל שאתה רוצה יותר מהודר, הוא מכר לך אתרוג כשר במחיר סביר. פעם השיב לבחור בראש השנה ששאלו אם להמנע מהקידוש לפני מוסף: 'מה שצריך זה להתפלל טוב, עם כוחות'. מהאי טעמא לא אהב הרב רעיונות של תענית וקיום 'משמר' לימוד כל הלילה כשהיו איזה צרות ניתנות עלינו 'מה שצריך זה לעשות מה שמוטל עלינו טוב, ולא לחפש פתרונות חיצוניים שיפתרו לנו את הבעיות'.

רבנו קנה רכב. כל פעם שנסע חיפש ותר אחר מישהו שצריך טרמפ ושהוא יכול לסייע לו 'בשביל זה קניתי את הרכב'. נוסעים רבים העידו שהרב לא הסכים להוריד אותם בנקודות בדרכו לביתו, אלא לקח אותם עד לנקודה שרצו להגיע, חרף נסיונות הטרמפיסטים להניאו מכר, והוא הפטיר להם 'בשביל מה קניתי את האוטו, גם בשביל לסייע לאחרים להגיע'. אף אני פעם נסעתי איתו וחששתי מכר, ולכן השבתי לשאלתו 'להיכן אתה צריך להגיע', השבתי 'לבית של הרב'. הרב הבין, ושאל 'אבל מאיפה לנסוע', ואמרתי איך שמגיעים לבית. אך הרב התעקש: 'לא משנה לי אם לנסע מפה או מפה'. רודף צדקה וחסד, ימצא חיים צדקה וכבוד.

תמיד הרב הגיע בזמן. פעם אחת זכורני שאחר, היה זה כשהיינו בישיבת מרכז הרב, הרב התנצל והסביר שפגש מחוץ לישיבה חבר ותיק שלא ראה הרבה זמן. הרב סיפר שהחבר שאלו: 'איפה אתה היום?' והרב ענה לו: 'גיטין דף ו'. החבר כמובן לא התכוון לשאלה היכן הוא בלימוד אלא היכן הוא עובד או גר. הרב הסביר לנו שכששואלים אדם היכן הוא נמצא התשובה היא - בתורה! כך היה רבינו. פעם שאלו את הרב איפה הוא נמצא בשבת. כוונת השואלים היתה האם יהיה בשבת בישיבה. הרב ענה, בדף זה וזה. כשהסבירו השואלים את כוונתם, ענה שזה לא משנה איפה הוא נמצא פיזית.

תפילתו היתה השתפכות הלב, אבל היה ניכר מאוד שהוא מעיין ומדייק במילים, תמיד בשיחה לאחר תפילה היה אומר 'כמו שאמרנו כעת בתפילה', ומבאר את המילים לדוד ה' אורי וישעי, על הניסים, מהלל, אנא בכח, מקדש מלך עיר מלוכה, עורי עורי, מזמור שיר ליום השבת. אבל היה מלא רגש, והיתה תחושה שרבנו מרגיש עומד לפני ה'. כמו שצווח תמיד 'לפני ה' תטהר, לפניו ממש'. וכן בפורים היה רגיל לתאר את תפילת אסתר את ההתמסרות שלה לדבר ה' ולעמו, היא זעקה אלי אלי למה עזבתי מתוך חיבור והמסרות מוחלטת, אין לה משלה כלום. כן יש ללמוד מניתוח שערך על פרשת העקידה 'ומה אברהם אבינו התפלל בעת שהלך לעקוד ובעקידה עצמה? שהקב"ה יאמר לו לחדול? שלא יעקוד? שיחזור בו? ומה יצחק התפלל בעת שנעקד? חז"ל אומרים שביקש לכופתו, וביקש שהקב"ה יחזור בו, העיקר שאחיה? ברור שהתפללו שדבר ה' יעשה ויתעלה. ומה אנו, מה איתנו? למה זה חשוב. למה זה מדאיג? קיום רצון ה' הוא החשוב'. וכך הקשה גם על נישואי יעקב עם לאה, מדוע אין כאן מקח טעות, הלא כתיב ויקום בבקר והנה לאה. הוא לא התכוון לקדש אותה. והשיב 'מה יעקב התפלל וביקש, להתחתן עם רחל? הוא רצה את האישה הזו? לא. הוא התפלל וביקש את האישה

שהקב"ה מייעד לו. הוא היה בביטול מוחלט לרצון ה'. יעקב איש תם'. מי לא זוכר את שאגותיו לפני ר"ה 'אנו מתפללים זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים. כי אנו עם חפץ בחיים, לא בגלל התוכניות שלנו. בגלל שהשם חפץ בחיים, לכן אנו חפצי חיים'. איזו התרפקות היתה לו בתפילה. כמה היה מרוכז בתפילה. כמה היה מתחטא לפני קונו.

נותרנו כעת כיתומים ללא רועה, תחושה בקרבי שהקצוה"ח ורעק"א והגר"א נפטרו היום, מי יבאר לי דבריהם. הרמב"ם והרמב"ן נקברו היום, דמי יבאר לי טעמיהם. אף רבא ורב אשי, רבינא ואביי ניטלו מעימנו היום, שכן מי יפענח לי שיטתם. אוי לי. אללי לי. איך אבדו כלי מלחמה. על זה היה דווה ליבנו, על אלה חשכו עינינו.

נותר בי געגועים מוצפים בדמעות, עם המון חיים ותובנות ותורה שספגתי ממך, מהם אשאב רוחך.

על דא וודאי קא בכינא

אחי הצדיק המוהל, רבי ידידיה מרדכי מייטליס מספר:

הגעתי באלול לישיבה לשיעור א', הישיבה נכנסה לבית וגן ולא היה מקום בבית המדרש. פניתי לאחראי על סידור המקומות, הוא הראה לי דף עם שרטוט בית המדרש ושם בכל משבצת, ואמר לי תבחר מקום. במילים אחרות - אין מקום. תסתדר.

והנה אני רואה מקום אחד ריק מאחורי הבמה. אמרתי לו, תכתוב אותי כאן. הוא מיד אמר לי זה ליד ראש הישיבה הרב מרדכי שטרנברג. שאלתי אותו האם יש התנגדות שאשב שם? ענה לי שלא, אבל זה ליד הרב מרדכי... אמרתי לו, שאם אין התנגדות אני אשב שם. זכיתי!

הרב היה מתפלל בהתרפקות!

התפילות שלו היו בשקט תמיד. במתינות. ברוגע. לא הרגשתי הבדל מצידו אם היום פורים או יום הכיפורים או תשעה באב. הוא לא היה נסער או מתפעל מעולם.

כשהיה מסיים את התפילה והיו עומדים אחריו בתפילה, היה נוקש קלות על הסטנדר לרמוז לחזן שיתחיל חזרת הש"ץ.

תמיד שהעלו את הרב לתורה, היה נראה מופתע שבחרו בו. "הפתעה!"

בקריאת שמע היה נוטל רק את הציציות שלפנים.

במנחה היה אומר וידוי גם אם החזן לא אמר. היה אומר במתינות.

במנחה של אחת התעניות ר' עמי נכנס עם טלית ותפילין והרב מרדכי פנה אלי ואמר לי אני כל כך מקנא בר' עמי שחטף את המצוה של התפילין. לא נהגו להניח במנחה, לכן אני לא מניח. אבל אני מקנא בר' עמי שחטף את המצוה!

בסדר התרת נדרים בערב ראש השנה, לא היה אומר את המילים "דינים מומחים". הסביר לי שכך הרב זצ"ל אמר בשם האדר"ת.

התנגד נחרצות לעשות התרת נדרים עבור האישה. ואמר שאם מינתה את הבעל לשליח, יכול לומר לפני ההתרת נדרים שלו שכלול בזה גם עבור אשתו. לתמיהת השואלים, השיב בתמיהה, וכי אשתו של ר' עקיבא איגר עשתה התרת נדרים? לא נהגו!

להרבה שואלים עם "עצבנות" האם צריכים לחזור או לא זוכרים אם אמרו וכדו', היה בודק בקצרה, ואם היה נראה לו נכון - היה אומר לא מתחיל ספק.

היה מגיעים אנשים לבית המדרש לאסוף כסף. אחד מהם היה גוער ברב מרדכי שלא מביא לו. אז הרב מרדכי שאל אותי אם יש לי שקל. הלכתי לחדר בפנימיה, והבאתי לרב שקל ולמחרת הרב החזיר לי. ומאז כל פעם שאותו קבצן נכנס לבית המדרש, הרב היה מסתכל אלי והייתי הולך לפנימיה להביא.

הרבה פעמים כשהרב היה לומד במקומו (בבית וגן זה עוד קרה שהרב ישב ללמוד בבית המדרש) היה נראה שמחפש ספר ולא רצה ללכת להביא כדי שלא יקומו לכבודו. הייתי שואל מה מחפש ומביא לו.

אחרי השיעורים באזכרות לרב זצ"ל או לרב צבי יהודה זצ"ל היו מביאים לרב כוס קפה. הוא היה מסתובב אלי ושואל אם אני רוצה.

היו זמנים שהיה מביא את שלומי לתוך בית המדרש. לדוג' לתפילת נעילה. הייתי קם לפנות מקום. הרב התנגד ואמר שזה לא על חשבון אחרים. במהלך שהותו של שלומי בתפילה, הרב היה מלטף אותו וטופח על שכמו ממש כל כמה דקות.

פעם שאלתי אותו למה מברכים "לקרוא את ההלל" ולא מברכים להלל? הרב ענה לי שיש דרך שבה מהללים וזה במילים הללו. בסעודה שלישית כשהיה בישיבה דיבר על כך שמנגינות נותנות הרגשה של התעלות. אבל אין לזה כיוון. אין כאן התעלות אמיתית. להתעלות אמיתית יש מילים.

פעם באמצע קריאת התורה מצאו טעות בספר תורה. קראו לרב מרדכי לראות והוא הכריע שצריך להחליף ספר. הרב סגר את הספר והכניס חזרה לארון קודש. הוא חיבק את הספר עם מבט מושפל כאילו פגעה פגיעה אנושה במישהו. מבט של תשעה באב.

כששאלו לגבי תספורת ביום העצמאות ויום ירושלים, היה עונה להסתפר בתוך יום העצמאות ויום ירושלים או ממש קרוב לכניסת היום.

כשהיו מודיעים לרב על שמחה, הרב היה נראה זורח מאושר עם המבשר.

היו בריתות של ספרדים שהיו אומרים פיוטים לפני הברית. הרב היה לוקח את המילים של הפיוט ואומר לי יש כל כך הרבה ללמוד מחכמי הספרדים. איך הם הצליחו להביע את ההשתוקקות שלהם בתוך מעט מילים.

בבריתות כשהיו מכריזים שהרב סנדק, הוא היה אומר לי, כבר דיברו איתי על זה אבל אמרתי להם שיקחו מישהו אחר. אבל הוא שמח מאוד על ההזדמנות להיות סנדק. הוא אמר לי שזו זכות עבורו. אמנם הוא מסכים רק אם מסתדר. (בימי מחלתו, היה אומר לאבות שעקרונית זה אפשרי, אבל באופן מעשי ידע רק באותו יום. בברית שגם ר' צבי היה נוכח, אמר לו כמתנצל - אנשים רוצים לעודד את רוחי בגלל מצבי לכן מזמינים אותי להיות סנדק).

לי כמוהל אמר: שאם הזמינו אותי, יש לי שייכות לברית הזו, גם אם זה על חשבון ביטול תורה וגם אם במקום מרוחק. אבל לא על חשבון ביטול תורה של רבים. לא לבטל שיעורים.

אם הברית היתה מיד אחרי שחרית, הרב היה נשאר עם התפילין עליו.

הרב לא אהב שהאבא יחתוך בעצמו. ואמר שזה אמנם הידור של האב, אבל זה לא הידור של הבן. ולתת למי שידוע לעשות בצורה הטובה ביותר.

הרב לא אהב שנכנסים למתחים סביב שעת הברית. היה עונה "לעשות ברגע הראשון שאפשר". "לא להתעכב". "זה זריז".

הרב אמר לי לגבי בריתות בישיבה, לעשות כמו שעשו כל הדורות. ולא לחשוש מאמירות הרופאים. או מדיבורים של אנשים. חיתוך. פריעה בצפורניים. מציצה בפה.

בזמן הקורונה, הרב אמר לי לעשות מציצה עם שפופרת.

הרב לא חשש למשקל מסוים או לשבוע הריון בלידה. בדק מה הנתונים של התינוק ומה הרופאים אומרים, וגם אם המשקל נמוך או גיל לידה מוקדם, היה אומר לעשות ביום השמיני. וגם אם עבר השמיני, לעשות בזמן הראשון שאפשר.

תינוק עם צהבת, היה אומר לחכות שירד מתחת ל13 בילירובין. ואם עלה מעל 20 היה אומר לחכות שבעה ימים מעת לעת מאז שירד מתחת ל13. היה אומר לוודא ששומר על ערכים יציבים. אם היו תנודות, היה אומר לחכות יותר זמן כדי לוודא בשתי בדיקות שמירת מגמת ירידה. אמר זאת למרות שידע שר' שלמה זלמן אוירבך בסוף ימיו הסתפק אולי אפשר למול גם ברמות גבוהות יותר של צהבת.

צהבת על רקע תנגודת דם או מחסור באינזים g6pd, אמר להתייחס כצהבת רגילה.

דלקת עיניים, אמר להמתין שבעה ימים מעת לעת מגמר הטיפול.

כמה פעמים, כשמוהלים אחרים נתנו הנחיות למצבים מסוימים, היה שולח לשאול אותי מה לעשות.

במהלך השנים הרב הכוין אותי וייעץ לי ללכת לבתי הוראה כדי ללמוד דרכי פסיקה.

היה אומר שהרב הוא כיוון הקודש של הציבור ולא רק ממלא את הפונקציות הרבניות. ואכן היה אומר שקורח שהתנגד למשה רבנו, הוא בעצם מתנגד להקב"ה. הוא לא רוצה שהקב"ה יתערב לו בחיים. ואמר שאדם צריך שיהיה לו רב, הכוונה שיהיה לו מעליו עול של הקב"ה.

הרב היה אומר בשם הרב חרל"פ שלפעמים צריך להתחיל ללמוד את מסילת ישרים מהקדושה. כדי לחזור לזהירות מתוך שאיפות הקדושה.

הרב היה אומר בשם בעל הלשם, שהחטא הגורם לכל החטאים הוא הצבת הספק - "היש השם בקרבנו אם אין". לעומת אברהם אבינו שהאמין בהשם למרות העדר הידיעה איך תתקיים ההבטחה "כה יהיה זרעך".

לפני כמה שנים פגשתי מישהו שלמד בישיבה ולא ראיתיו זמן רב. שאלתי לשלומי. והוא ענה שהיה חולה ומרותק לביתו. אבל הוסיף לומר שהרב מרדכי המשיך לשמור איתו על קשר כל השנים הללו ואפילו כמה פעמים בא לבקר בביתו.

פעם הרב אמר לי בהתפעלות "תגלית". הרבה מאריכות התפילה בראש השנה ויום הכיפורים נמצאת בברכת אתה קדוש, אם כן יוצא שכל השנה אנחנו מקפלים בתוך ברכת אתה קדוש את כל הפירוט שאומרים בראש השנה ויום הכיפורים.

באמירת "למנצח לבני קרח מזמור" הרגשתי געגועים, שמחה, התרפקות, חרטה, תשובה, בן מתחטא לפני קונו.

כל שנה היה מביע בפני את הערכתו לר' יעקב ור' עודד שלוקחים על עצמם לעבור לפני התיבה ולהיות שלוחי ציבור. והיה אומר לי שזו עבודה לא קלה עבורם.

היו פעמים שהיו מגיעים אליו בין התקיעות לסמן לו שאולי צריך לחזור, והיה מסמן שהכל בסדר ולהירגע. אמר שזהו זכות עבורנו שר' יעקב מסכים כל שנה להמשיך ולתקוע.

אחרי תפילת נעילה, היה טופח ארוכות על שלומי מתוך קורת רוח ושמחה. וכך בחיוך קורן יוצא לרקוד לשנה הבאה בירושלים.

היה מפליא כל שנה לראות אותו נמצא בריקודים של ליל יום ירושלים בעיר העתיקה. כל הלילה ריקודים.

הסעתי אותו לברית באשקלון, אני הייתי מוהל והוא סנדק. אלו היו ימי תחילת חודש אדר, ובדרך הטריד אותו איך מחברים את כל עם ישראל. איך מרדכי היהודי קיים את הצווי "לך כנוס את כל היהודים"? הרב אמר שמרדכי היהודי הסתובב וקרא בקול גדול - "יהודים". ובגלל שהקריאה שלו היתה כל כך פנימית, כולם התקבצו סביבו.

שנה אחת בראש השנה, הבת שלי לא הרגישה טוב והלכתי איתה ל'טרם' באמצע הלילה ולא הגעתי להתפלל בישיבה. אחרי ראש השנה הרב שאל בשלומי בדאגה. וסיפרתי לו. ואמרתי שהלכתי ל'טרם' לחינם. כי עבר מעצמו. הרב אמר, אצל ילדים קטנים, הרבה פעמים זה סתם. אבל חשוב כל פעם להתייחס כאילו זה באמת דורש התייחסות. זה לא לחינם. הדגיש שלא לזלזל.

בשלום זכר אני ראיתי שאכל בוטנים ואמר "גם זה מאכל עגול". אמר שזו סעודת הודיה על הלידה של הזכר, ואוכלים מאכל עגול כי מנחמים את הנשמה שירדה לעולם הזה. כי הנשמה של התינוק בצער שירדה לעולם הזה להיות בתוך גוף, אבל כשמגיעה שבת, זו הנחמה של הנשמה. בעולם הזה יש שבת, וזו הנחמה של הנשמה.

גם אם הטלית היתה על הכתפיים ולא על הראש, מאחרי ישתבח, הרב היה מתפלל כשהטלית מכסה את הראש.

בקיפול הטלית ביום שישי, היה מניח את הטלית מחוץ לנרתיק, והסביר כדי שבשבת יהיה נוח להוציא בלי התפילין.

בקריאת שמע שחרית וערבית, היה מסיר את המשקפיים בפסוק ראשון ומניח יד ימין על עינו.

בשחרית היה מסיים את התפילה כפי השליח ציבור (להקדים עלינו לשבח) ולא דווקא לפי נוסח ספרד (שיר של יום).